

Fehim Nametak

ŠEJHULISLAM JAHJA I NJEGOVI GAZELI

U turskoj divanskoj poeziji s kraja XVI i u prvoj polovici XVII stoljeća posebno mjesto zauzima majstor gazela Šejhulislam Jahja: (1552-1644.). Izuzev Bakija, čiji se život završava koncem XVI stoljeća (1600.) i nema većeg majstora gazela u turskoj divanskoj poeziji, a poslije Jahja-a s njim se jedino u ovoj pjesničkoj formi može mjeriti Nedim. Kako kaže poznati turski tanzimatski književnik Zija-paša, Šejhulislam Jahja pruža jednu ruku Fuzuliju i Bakiju, a drugu Nedimu i tako ova četvorica sačinjavaju lanac najboljih divanskih pjesnika. Nas posebno zanima stvaralaštvo ovog pjesnika, jer turski historičari književnosti tvrde da nijedan pjesnik koji je slijedio poslije Šejhulislama Jahja-a nije bio lišen njegovog utjecaja i da je on donio, i u pogledu jezika i bogatstva pjesničkih figura, nešto novo i obogatio divansku poeziju. Od naših pjesnika, koji su u području gazela ostavili znatniji doprinos, izuzev Derviš-paše Bejezidagića (umro 1603.) koji je bio savremenik Jahja-a, spomenimo ovdje Sabita Uzičanina (um. 1712.), Osmana Šehdija (um. 1769.), Ahmeda Hatema Bjelopoljaka (1754.), Fadil-pašu Šerifovića (1802/03-1883.), Habibu Rizvanbegovića (1845-1890.) i Arif Hikmet-bega Rizvanbegovića (1839-1903.). Bilo da su inspirisani izravno Jahjaovim gazelima, bilo posredno, preko drugih pjesnika, teško je povjerovati da nisu „pozajmili” barem neku figuru kojom je divansku književnost obogatio Šejhulislam Jahja. Pjesničke medžmue u našim rukopisnim zbirkama vrlo često imaju i poneki gazel Jahjaov, kao što epistolarne ili medžmue sa drugim proznim sastavima sadrže poneko njegovo pismo ili fetvu.¹⁾

Šejhulislam Jahja je rođen u Istanbulu 1552. godine kao sin šejhulislama Ankarali Hadži Bajram-zade Zekerija-efendije i Rukije.²⁾

Stekavši najbolje obrazovanje i obavivši hadž zajedno sa ocem 994. (1586.), najprije, već od 995. (1587.), predaje u medresi našeg zemljaka Atik Ali-paše, a od 998.

1) U „Travničkoj medžmui” koju je obradila Lejla Gazić, POF XXVIII-XXIX, Sarajevo, 1980., str. 169-185, veliki je broj Jahjaovih gazela. Pjesme i fetve Jahja-efendije sadrže i medžmue u Franjevačkoj knjižnici u Mostaru R-326 i Profesorska knjižnica Franjevačke gimnazije u Visokom, Inv. br. 6, kao i mnoge druge medžmue u Orijentalnom institutu i Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

2) I. H. Danismend, Izahli Osmanli Tarihi Kronolojisi, Istanbul, 1971., sv. V, str. 117.

(1589/1590.) prelazi na medresu Haseki sultanije. Predavao je i u drugim medresama, a 1004. (1595/96.) postaje kadija Halepa, a potom i Damaska, Kaira, Bruse i Edrena. 1012. (1603/04.) godine je postao kadija Istanbula, a 1013. (1604/05.) anadolski kazasker, da bi najzad, 1032. (1622.), prvi put bio postavljen na položaj šejhulislama.

Za razliku od također dosta poznatog divanskog pjesnika Tašlidžali Jahja-bega, porijeklom iz albanske porodice Dukadžin, historičari književnosti nazivaju pjesnika kojim se mi ovdje bavimo Šejhulislam Jahja i to zbog toga što je u tri maha bio na toj najvišoj vjerskoj funkciji u Carevini. U vrijeme kad je sa dužnosti šejhulislama povučen Esad-efendi (1622.), postavljen je prvi put na taj položaj. Za vrijeme vladavine sultana Murata IV, govorilo se o podmitljivosti velikog vezira Kemenkeš Ali-paše, pa je Jahja-efendija jednom u prisustvu sultana govorio o mitu kao velikom zlu njihove sredine. Pogođen ovom prilikom, Kemenkeš Ali-paša je iskoristio prvu priliku pa je sultanu rekao da je Jahja-efendija bio protiv njegova stupanja na prijesto i tako je isposlovaov razrješenje za Jahja-efendiju (1623.), a ponovo postavio Esad-efendiju. Smrću Esad-efendije (1625.), Jahja-efendija ponovo postaje šejhulislam i tu dužnost obavlja do 1632., kada na njegovo mjesto dolazi Ahi-zade Huseyin-efendi. Godine 1634. pogubljen je Ahi-zade i Jahja-efendi je po treći put postavljen na položaj šejhulislama i na toj dužnosti ostaje do smrti u dubokoj starosti, 1644. godine. U tri navrata bio je blizu 20 godina šejhulislam. Nošen na rukama ogromne mase svijeta koja ga je za života cijenila, sahranjen je u groblju u Kvartu sultan Selima, kod medrese koju je podigao njegov otac.³⁾

Jahja-efendi je bio od naroda voljen čovjek, tankočutan, skroman, uljudan i ugodan sabesjednik. Kako je položaj šejhulislama ujedno bio jedan od najvažnijih državnčkih položaja, Jahja je tim poslovima pristupio seriozno, obavljajući mnoge pripreme prije nego što donese neku važnu odluku. Učestvovao je u pohodima sultana Murata IV na Revan i Bagdad. Ali mnogo veću slavu stekao je kao pjesnik - lirik, bujne mašte i senzibiliteta, bogatog jezika i prefinjenog stila. U tom smislu je ocjena njegovog sljedbenika, još slavijeg pjesnika Nedima, koji je u stihu rekao:

*„Nefi vadi-i kasaidde suhanperdazdir
Olamaz amma gazelde Baki vu Yahya gibi”⁴⁾
U području kaside Nefi je nenadmašan majstor riječi
Ali u gazelima, s Bakijem i Jahjaom mjerit' se ne može.*

Ništa manje pohvalne ocjene ovog pjesnika potekle su i od znamenitog Zija-paše, engleskog historičara Gibb-a i drugih.

Živeći 91 godinu u najrazličitijim prilikama Carstva i stvarajući tako most između Bakija i Nedima, on je u poeziju unosi istanbulski govorni dijalekt, uvlačeći tako sve više turskih riječi u poeziju kojom su dotad dominirali isključivo arapski vokabular i perzijska frazeologija. Nedim u svojim stihovima ističe Jahja-a kao svoj uzor u stvaranju gazela. U njegovo vrijeme su se smjenjivali dobri i loši vladari i veziri, zaštitnici umjetnosti i poezije i oni koji joj nisu pridavali posebne važnosti.

Kao pjesnik nije uvijek nailazio na razumijevanje. Tako je, iako šejhulislam, pisao pjesme o ljubavi i vinu, razumije se, u mističkom smislu, ali neke njegove pjesme, neshvaćene, nisu naišle na odobravanje. Tako je zbog stiha:

3) I. H. Uzuncarsili, Osmanli Tarihi III, C. 2, Kisim 2. Ankara, 1977., str. 462-463.

4) H. E. Cengiz, Divan Siiri Antolojisi, Istanbul, 1972., str. 485.

„*Mescidde riya-piseler etsin ko riyayi*

Meyhaneye gel kim ne riya var ne muravi”⁵⁾

Neka dvoličnjaka u mesdžidu ostavi licemjerje

Dođi u krčmu, tu nema ni dvoličnjaka ni licemjerja, - javno kritiziran i optužen za nevjerstvo u džamiji sultan Mehmeda Fatiha, gdje je hatib Hursid Cavusoglu izjavio da svako ko izgovori inkriminirani bejt prestaje biti musliman.

Historičar Naima, pak, posvećuje dosta stranica ovom pjesniku koji, po njemu, zauzima jedno od ključnih mjesta u čitavoj epohi. Naima ističe njegovu pravdoljubivost, domišljatost i veliko srce, kao i sposobnost da ispliva između scila i haribda svoga bremenitog vremena. Doživjevši vladavinu devet sultana i brojnih vezira, bio je jedan od najvećih šejhulislama u historiji Osmanskog carstva. Izgradio je sebi utjecaj, kaže Naima, da ga je Murat IV, sultan žestoke i nabusite naravi, oslovljavao sa „učitelju” i „oče”, ljubeći ga u ruku.⁶⁾

U vrijeme njegova udaljivanja sa položaja šejhulislama, Murat IV mu je rekao: „Oni su te otpustili, ja nisam. Idi na svoj posjed i moli se za nas, doći će vrijeme da opet budeš muftija (šejhulislam)”⁷⁾

Spomenuto je da je Jahja-efendi divanski pjesnik što znači da ima divan. Divan mu ne spada u one obimom velike, ali kako smo već istakli, iz sudova onih koji su to najkompletnije ocijenili, on je velik po umjetničkom dometu. Divan se sastoji od 2 kaside⁸⁾, 340 gazela⁹⁾, 1 sakiname¹⁰⁾, jednog tahmisa na gazel Murata IV¹¹⁾, 3 kronograma¹²⁾, 23 epigrama¹³⁾, 4 rubajze¹⁴⁾ i 47 samostalnih bejtova.¹⁵⁾ Divan je 1918. godine izdao Ibnulemin Mahmut Kemal.

5) Na istom mjestu.

6) Na istom mjestu.

7) Na istom mjestu.

8) U divanskoj turskoj književnosti kasida je pjesma sa 30-90 bejtova. U rjeđim slučajevima ima manje od 30 ili više od 90. Rima joj je AA, BA, CA itd. Sastoji se iz više dijelova od kojih su glavni: uvodni dio kaside u kojoj se opisuje bajram, ramazan, proljeće, zima i sl. Zove se *tesbih*; zatim *girižgah* koji je prelaz prema trećem dijelu koji se zove *medih* ili *medhiye* (dio u kojem se neko hvali). Poneka kasida ima jedan umetnuti dio koji ima isti metar i rimu, a u formi je gazela; taj dio se zove *tagazzuul*. Kasida se obično završava dijelom u kome pjesnik hvali sebe ili moli za sebe. To se zove *fahriye* ili *du'a*. Najveći turski divanski pjesnik koji se istakao pjevajući kaside je Nefi (1572-1635.).

9) Gazel je vrsta pjesme u divanskoj poeziji u kojoj je rima ista kao u kaside. Sadrži od 5-10 bejtova, rijetko više. Tema gazela je ljubav, ljepota, vino i radost. Najpoznatiji pjesnici gazela u turskoj divanskoj poeziji su Fuzuli, Baki, šejhulislam Jahja, Nedim i drugi. Osnovna karakteristika kod gazela, kao i kod kaside, je da svaki bejt predstavlja zasebnu cjelinu, jednu potpunu misao. Ukoliko je čitav gazel spjevan u jedinstvenoj temi zove se *yekaheng* (jednomelodični).

Gazeli šejhulislama Jahja-a su gotovo svi sa po pet bejtova i velikim dijelom su „*yekaheng*”, mada ih ima i sa slobodnim stihovima što se vidi i iz primjera koje ovdje donosimo.

10) Sakinama je kasida o sakiju - vinoči, koji je simbol okupljanja derviša. On je meštar skupa koji se brine da sve ide po uobičajenom redu. On zabavlja skup, razveseljava ga, otklanja nepoželjne. Simbolizira vođu, muršida.

11) Tahmis je pjesma spjevana obično na osnovu gazela nekog pjesnika na taj način što se svakom njegovom bejtu dodaju tri misra-a. Katkad se tahmis može spjevati i na kasidu. Tako je poznat Tahmis Zijapaše na *Zafemamu* koju je također on spjevao, a potpisao je imenom Fadil-paša Bosnevi (Šerifović).

12) Kronogram je pjesma koja se završava misraom (polustihom) koji zbirom vrijednosti slova po sistemu ebdžed-hesaba daje određenu vrijednost, a ona predstavlja godinu koju je pjesnik želio obilježiti. Kronogram se pjevao povodom čestitanja značajnih događaja ili obilježavanja nečije smrti.

Cilj divanske poezije nije u tome da izrazi svoje vrijeme, da opiše prilike u kojima živi pjesnik^{13 14 15 13 14 15 13 14 15 16}, pa ipak ne bi se mogao prihvatiti ni stav da postoji neka vanprostorna i bezvremenska književnost. Tako i stihovi Šejhulislama Jahja-a pisani tako da bi se mogli tumačiti i u hedonističkom smislu, upućeni su u stvari onom, ko je sklon mističkom razmišljanju, pa ipak i kod njega ima sasvim realističkih i konkretnih opisa Istanbula i njegovih ljudi.¹⁷⁾

Po Vasfi Mahiru Kocaturku¹⁸⁾ gazeli Šejhulislama Jahja-a su u nekakvoj sredini između Nev'ijevih i Nailijevih, između Bakijevih i Nedimovih. Ljubav koju on opjevava u gazelima je ponešto drugačija od one koju tretira većina drugih divanskih pjesnika. Ona u sebi sadrži mnogo elemenata hedonističke, tjelesne ljubavi, izmiješane sa slašću radosti i nježnosti. Koliko se u ovakvim opisima približava Bakiju i Nedimu, toliko se udaljava od Nevija i Nailija. U njegovu duhu se ogleda jedna suzdržana inspiracija i ukroćeno uzbuđenje uz duhovitost, domišljenost i kozeriju.

Ovdje ćemo ipak prezentirati one gazele koje najčešće nalazimo u međzmuama, prepisivanim i u našim krajevima, što znači da su ih i naši ljudi čitali, recitali, slijedili ili se njima nadahnjivali, pokušavajući dati neki svoj udio u našoj bogatoj literaturi na turskom jeziku. Tako su ovi gazeli oplođavali i našu kulturnu baštinu. Mada je njegov divan izdan 1918. godine, u vrijeme dok još nije bila uvedena turska latinica, i mada su mnogi njegovi gazeli uvrštavani u razne antologije i čitanke, izbor gazela smo sačinili prema njihovoj učestalosti u prepisima u međzmuama koje se nalaze u našim zbirkama. Kao osnovu smo uzeli rukopisni primjerak Divana Šejhulislama Jahja-a koji se nalazi u našem vlasništvu i koji pored njegovih sadrži još Kafzade Faizijeve, Ataijeve i Samijeve pjesme, a nastao je, zaključujući po nekim bilješkama, u prvoj polovini XVIII stoljeća.

13) Kit'a (epigram) je pjesma od najčešće četiri misra-a (polustiha), mada katkad može imati i više. Epigramom se na osoben način, iskričavo saopćava jedna misao, opisuje se nečija osobina, događaj ili je naprosto odraz lirskih meditiranja autora.

14) Rubajija (katren) pjesma od četiri misra-a, dva bejta, pa se katkad turski naziva i du-beyit. Rima joj je najčešće AA, BA, mada se ponekad rimuje i treći misra. Najrazličitijeg su sadržaja, ali ipak češće su one sa lirskim porukama autorovim.

15) Bejt (beyit). Temelj divanske književnosti je beyit, on je cjelina koja ima vlastitu estetiku. Pjesnikov svijet saznanja počinje i završava se bejtom. Bejt je poetska vrsta od dva dijela (misra-polustih) koji imaju isti metar. U nekoj pjesmi bejt je distih čije dvije polovice slijede jedna iza druge neposredno. Kako je u divanskoj poeziji svaki spjev niz bejtova koji imaju isti metar, bejt je definiran kao „poetska vrsta sastavljena od dva polustiha sa istim metrom“. Bejt se najčešće susreće u divanskoj poeziji i on je tu kao cjelina, on objašnjava novu misao; rečenica je potpuna u jednom bejtu, ne prelazi u slijedeći bejt. U divanskoj poeziji bejt je priznat kao poetska jedinka isto kao i kit'a, gazel, terkib-i bend ili terdzi-i bend. Bejtu u kasidi u kome se navodi pjesnikovo ime (mahlas-pseudonim) daje se ime *tacbeyit*. Tako isto i u gazelu, završeni bejt, koji se obično naziva *mekta'*, ako sadrži pjesnikov mahlas naziva se *tabeyit*. U kasidama se, prelazeći od tabeyita ka molitvi (du'a) izgovori još nekoliko prelaznih stihova. Najljepši stih jedne pjesme je *sahbeyit* (carski stih). U divanskoj književnosti on ima još i naziv *bejtul-kasid*, ako je u sklopu kaside, a ako se radi o gazelu, onda je *bejt-gazel*.

16) A. S. Levent, *Divan Edebiyati*. 3 Basim. Istanbul, 1980., str. 638-639.

17) Isto, str. 611-613.

18) V. M. Kocaturk, *Türk Edebiyati Tarihi*. Ankara, 1964. str. 435.

GAZEL I

*Ostavila si me nemoćnog da se ni žaliti ne mogu, a kažeš:
nemoj tugovati!*

Uzela mi suze iz očiju, a kažeš: nemoj plakati!

*S kamenom mučenja u sto komada ogledalo mog srca si razbila
i ko da to može „ne budi izgubljen, ne budi tužan”, ti si kazala.*

Mačem koketiranja svijet ljupkosti si osvojila

„Samo ću ja vladati zemljom ljepote” ti si kazala.

Jednog dana ćeš tako, ohola zbog svoje ljepote, kazati:

„Sjajno sunce na nebu svijetao mjesec neće postati”.

Kako ti Jahja, vladarke ljepote, neće služiti

Kad kažeš: „Na mom putu samo ti ćeš se žrtvovati”.

GAZEL II

*Nema li to srca otvorenog ljubavi il' nema ljubavnika na ovom skupu
Pijanice nema, ne znam: nema li to vina^{*)} iI nema čaše^{**)} na ovom skupu?
Zašto se pupoljak ne otvara, zašto se uspomena ne razbukta
ili u vrtu nema ruža, ili u ružičnjaku^{***)} nema slavuja?
Nema srca što ko papiga može govoriti
Ne znam ili na svijetu nema onoga ko potiče na razgovor
il' nema onoga ko će govoriti?
Zašto pjesnici ne iskažu svoje skrovite misli
Poput Jahje ima li zaljubljenika lijepo riječi?*

* Božanska ljubav.

** Srce ašika, zaljubljenog u Božju ljepotu i sjaj.

*** Simbol za raspoloženje, otvorenost srca.

GAZEL III

Pomoli mi čašu vina, saki,^{} nek' kažu: on je pijan
„otišao je”, neka kažu, nek' kažu: „On je lud”.*

*Na ovom mjestu svi pune svoje čaše
I zato neka se krčmom^{**} ono sada zove.*

*Sruši kuću srca da kamen na kamenu ostane
Učini to neka joj govore „ruševina”.*

*Šta može biti u tvom srcu osim njegove slike
Zar je pravo da se za Ćabu kaže da je kuća idola.*

*Neka Jahjaove riječi budu tajna ljubavi
Prijatelji kad ih čuju neka kažu „Ne govori zaludi!”*

* Muršid, voda.

** Ruševina, krčma; derviško stanje; svijet ljudi (alem-i nasut) za razliku od božanskog svijeta (alem-i lakut).

GAZEL IV

*Neka dvoličnjaka u bogomolji, ostavi licemjerje
Dođi u krčmu, tu nema ni licemjerja ni dvoličnjaka.
Ti koji želiš čašu čistote, ne žudi zalud
S Džemom^{*)} su zajedno sahranili čašu čistote.
Dok draga odvraća suparnika od svoga dragoga
Taj bestidnik, crna obraza, došao je, kakva nesreća!
Ma koliko se trudili vojsku brige nismo savladali
Zar je moguće da snovanje kvari ono što je suđeno?
Jahja, kako da ne budem stradalnik ljubavi
Kad je ljubavnica - ljepotica, a srce joj do kraja nepouzđano.*

* Džemšid ili Džem, legendarni perzijski car iz dinastije Pišdadijana. Kao naknadu za dobročinstvo učinjeno jednoj ptici dobio je sjeme vinske loze od koje je napravljeno prvo vino.

GAZEL V

*Slavujeva tužaljka te muči, nisi se otvorila
Mladi pupoljče, nisi li ti srce tugujućeg slavuja?*

*Slavuji pjevaju, ruže se otvaraju, veselog srca nema
Ovako nešto nikad u proljeće vidjeli nismo.*

*Poludjeli slavuju, prekasno si pjevao
Ali tvoja upornost uopće se nije svidjela srcu punom strasti.*

*Nek se približi tvoje stanje krvožednom pogledu
Da srce prokrvari tatarskim mošusom.*

*Jahja, pusti neka ti draga cijepa srce poput lale
Jer tvoje ranjeno srce ukras je brižnog ružičnjaka.*

GAZEL VI

*Proljeće dođe, a ti se ne razveseli, srce
Nisi se otvorilo, sa ružama i pupoljcima, srce.
Kako će vladar ljepote znati tvoju vrijednost
Kad na trgu ljubavi nisi licitirano, srce.
Kad već na željenom skupu nisi pilo vino
Ne ispuštaj priliku da se razveseliš onim do čega
ne dospijevaju želje.
Draga, suparnik je ostao potpuno po strani
Zahvali Gospodu, tome se nisi dosjetilo, srce
Nisi poljubilo nogu vladara ljepote
Jer, kao Jahja, nisi od zemlje stvoreno, srce.*

GAZEL VII

Ili je piće sa tvojih usana^{} ili je vino ovom košmaru povod
Ili je kraj svijeta ili je njen visoki stas povod.*

*Draga me ne gleda, na moje riječi ne odgovara
Jesam li grešan, ili je prkos i oholost povod.*

*Znajući koliko je nepostojan crtež na vodi
Da li je ovoj opčinjenosti ukras svijeta povod.*

*Nije se spasila moja slaba duša od nereda i nesredenosti
Da mi je znati je li tome oko, ili srce poludjelo povod.*

*Na skupu vječnosti opio si se, Jahja,
Je li nesretnom Kajsu, koji Medžnun postade, Lejla povod?*

* U originalu „la'l-i leb” što doslovno znači „crvenilo sa usana”, a to je simbol za unutrašnje nadahnuće duhovne slasti.

GAZEL VIII

Pletenice^{)} su riješile da zarobe svijet
U dvoje spletene riješile su da opčine svijet.
Uzele su najzad čašu sakijevu na skupu
I sjedinile sufiju^{**)} i šejha u tome hramu.
Jedan je u ruku tespih uzeo, a drugi vinsku čašu
A možda su boem i pobožnjak to i odabrali.
Ta dva solufa^{***)} bez razloga su na zemlju srce oborili
I jednog bezgrešnika lancem vezali.
Oči su mu plakale i stas mu je postao kao „lam”
Mladi su Jahja-a učinili starcem.*

SUMMARY

This paper represents eight gazelas written by Shejhulislam Jahja's (1552—1644), one of the most famous Turkish divan poets, master of gazelas. His poems were transcribed, many poets imitated his poems so that his poems can be found in a great number of manuscripts in libraries in Bosnias and Herzegovina.

Facsimile for this paper are based on Shejhulislam Jahja's Divan manuscript now in the possession of the asuthor of this article.